

Проценко О. А. Особенности поэтики романа Вас. Шевчука „Сын свободы”

Статья посвящена особенностям поэтики романа Вас. Шевчука „Сын свободы”, в частности, выяснены средства ассоциативно-психологической организации биографического материала; очерчена специфика моделирование образа Т. Шевченко; раскрыты особенности художественного языка.

Ключевые слова: поэтика, художественное жизнеописание, ассоциативно-психологический тип повествования, психологизм, внутренний мир героя.

Protsenko O. A. Peculiarities of poetic manner of Vas. Shevchuk's novel „The Son of Freedom”

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of poetic manner of Vas. Shevchuk's novel „The Son of Freedom”, in particular, it thrashes out means of associative and psychological buildup of the biographical material; defines the particular characteristics of modeling the image of T. Shevchenko; discloses the peculiarities of the language of the work of fiction.

Key words: poetic manner, novelized biography, associative and psychological type of narration, psychologism, the inner world of the hero.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., проф. Пінчук Т. С.

УДК 373.382+373.167

В. П. Сиротенко

**ОСЯГАЮЧИ СВІТ ДИТИНИ:
ДЕЩО ПРО ЖАНРОВО-ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ
ДИТЯЧИХ ПОЕЗІЙ О. ОЛЕСЯ**

Якщо років двадцять тому незначна кількість розвідок про О. Олесю доречно розпочиналася словами, що це маловідомий і забутий письменник, то сьогодні, на щастя, подібне твердження не відповідає дійсності. Маємо монографії, які повністю присвячені його творчості [1] або доробок поета розглядається через призму зародження і розвитку модернізму в українській літературі [2], цілий ряд статей, де аналізуються лірика митця, його драматичні твори. Найчастіше дослідники зупиняються на стильовій природі Олесевої спадщини. Тут

можна зустріти думки, що поезії О. Олеся здійснили революційний переворот в українській літературі початку ХХ століття [3] до відмови йому в праві називатися письменником-модерністом [4, 5]. Є роботи, в яких автори намагаються систематизувати твори за тематичним принципом, окремою групою виділяючи дитячі твори [6, с. 222]. На ролі О. Олеся як дитячого письменника зупиняється і Р. Радишевський, зауважуючи, що його вірші промовляють „до дітей зрозумілою для них мовою, просто і доступно, але високопоетично, з неабияким емоційним хвилюванням. Вони збагачують внутрішній світ дитини, розвивають сприйняття, вчать любити природу, шукати з нею єдності”, а у галузі драматургії „у 20 – 30-х роках О. Олесю був чи не єдиним творцем і пропагандистом української драматичної казки” [7, с. 41]. Однак ні В. Чапленко, ні Р. Радишевський (хоча і називає ряд найпопулярніших дитячих поезій О. Олеся) детально не зупиняються на цій сфері художньої діяльності письменника, не з’ясовують вікові параметри дитячих творів, їхні жанрові ознаки, художні особливості тощо.

На цій підставі ми вважаємо за доцільне проаналізувати ряд віршів зі збірки „Все навколо зеленіє” і встановити:

- дітям якого віку їх варто рекомендувати;
- яка їхня жанрова природа і стильова забарвленість;
- які виражальні засоби їм притаманні.

Перш за все виокремимо групу віршів, які своїми змістовно-художніми ознаками відповідають слухацько / читацьким можливостям дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Їхня особливість полягає в тому, що для більшості з них властиві жанрові ознаки творів дитячого фольклору. Це, наприклад, колискові пісні („Над колискою”, „Спи, дитиночка кохана”), мелодійність і ніжність яких ґрунтується на фонетичних прийомах асонансу („В колисоньку сядь”: о – о – у – а), алітерації („Спи, дитиночка кохана”: с – п – т – ч – к – х), тавтології (баю – бай), емоційно пестливої лексики (дитиночка, кохана, колисоньку) [8, с. 19].

Є вірші наближені до потішок („Киця”) та загадок („Капустонька”). Вони приваблюють малюків динамічним, ігровим змістом, збуджують дитячу уяву, обумовлюючи цим самим позитивність емоцій:

Догадайтесь, дітоньки, ви самі,
Хто ці робить стежечки у зимі.
Я вам в цьому віршику не скажу,
Бо сам ще раз подивитись побіжу [8, с. 44].

Як прекрасний знавець психології дитини 5 – 9 років, О. Олесю багатьом віршам надає комедійно-жартівливого звучання. Обрані ним ситуації набувають іронічного зображення, що дозволяє самим героям поезій претендувати на визнання свого „Я”, пишатися власними здобутками та досягненнями, утверджувати себе у стосунках з дорослими. Однак за цією серйозністю проглядається авторська

прихильна посмішка, нагадуючи і самим персонажам, і слухачам / читачам про їхні істинні можливості та індивідуальні якості („Рибалки”, „Хоробрий вояк”). Так, герой останнього вірша щиро вірить у свою сміливість, бо має войовничий козацький вигляд. Він навіть застерігає свого іграшкового коня, щоб той не заходив до густого саду, бо там може вибігти ведмідь. Однак сам, побачивши рогатого жука:

Кинув все і став тікати
Та кричати: „Батьку! Мати!”
А жучок ізліз на пеня
Та й сміявся цілий день [8, с. 75].

Однак не можна сказати, що О. Олесь намагається штучно утримувати дитину тільки у світі безтурботної гри і дозвілля. У нього самого було не безхмарне дитинство (рано загинув батько), тож по-щирому співчуває малечі, для якої навіть свята не завжди обертаються веселощами та розвагами. Уводячи в дитячу літературу соціальні мотиви, поет знаходить відповідні образи та прийоми, щоб дана тема сприймалася юним читачем на відповідному емоційному, психічно відчутному і близькому рівні.

Порушена проблематика не могла не позначитися на образно-стильовій наснаженості твору. Тому при всій близькості мелодики смутку, журби, навіть певної меланхолічності поезії різняться оціночними критеріями, реалізованими різними виражальними засобами. Власне це і дає підставу літературознавцям вбачати у творчості О. Олесь різні естетичні концепції. Так, В. Чапленко відзначає не лише символістичні та неоромантичні чинники, але і реалістичні на підставі того, що „самі мотиви журби, смутку, зневіри – це ж не що інше як реалізм нашого українського життя, болюча правда, і коли поет, справді, як біблійний пророк, плаче, картає, проклинає (як колись робив Шевченко), то це свідчить тільки про його творчу силу, громадську мужність і патріотизм...” [6, с. 226].

Вірш „В залі розкішній сяє ялинка” (це твір для молодшого шкільного віку) за образно-настроевим колоритом легко поділяється на дві контрастні частини: ялинка в розкішній залі та в мужицькій хаті. Вигляд першої селянська дитина може сприймати тільки через вікно, що одразу вибудовує соціальний бар’єр, недвозначно підкреслюючи, чому хлопчик не може біля ялинки поплигати жабкою чи полазити жучком.

У другій частині центральним образом постає саме новорічне деревце. Для досягнення зримості змалювання О. Олесь вдається до свого улюбленого виражального прийому оксюмору, чим одразу приглушує яскравість і барвистість святкового настрою. Адже читацька увага зосереджується не на загальному вигляді ялинки, що сяє, а на єдиній прикрасі на ній:

Хліба черствого чорна скоринка
Висить на ній [8, с. 48].

Алітерацією глухого шиплячого **ч** твориться образ чорної плями, яка поглинає всю яскравість ялинкових барв, позбавляючи дитину з бідної родини навіть миттєвої радості.

Цей вірш можна розглядати як своєрідний місток до поезій, орієнтованих на дітей молодшого і середнього шкільного віку. Їхньою прикметною ознакою є відчутна символістська заангажованість, оскільки кольорово-звукова гама, особливо в пейзажній ліриці, дозволяє передати глибоко прихований психологічний стан людини, багатоманіття її настроїв і станів.

Ось поезія „Білі гуси летять над лугами”. Її характеризує легкий необтяжливий смуток, причину якого не можна визначити однозначно. По-перше, це природа в момент її переходу від пізньої осені до зими, коли настає заспокоєння, сонне заціпеніння, яке порушується тільки емоційним сплеском від першого довгоочікуваного снігу. Такі асоціації породжуються образом білих гусей-хмар, бо вони „в синім небі біліють снігами, // в синім небі хмарками зникають...” [8, с. 32]. Водночас це і стан людини, яка також відчуває заспокоєння після успішного завершення усіх річних господарчих турбот, тож може дозволити певне розслаблення, даючи собі і фізіологічного, і психологічного перепочинку. По-друге, у мінорному настрої може знаходитися і ліричний герой поезії з його нездійсненими надіями, сподіваннями. Вони, напевне, не торкаються буттєвих основ людини, а тому не викликають відчаю, залишаючи за собою паморозь доброї пам’яті:

Закричали, знялись і полинули,
тільки пір’я на спогад покинули [8, с. 32].

В іншому настроєвому ключі передаються почування ліричного героя поезії „Конвалія”. Написана 1905 року, вона відбиває властивий О. Олесеві стан роздвоєності в його ставленні як до зовнішніх подій та обставин, так і внутрішніх переживань. Цю особливість письменницької екзистенції доволі точно охарактеризував О. Камінчук: „Синтез протилежних емоційно-психологічних тональностей світовідчуття неоромантизму й символізму у творчості О. Олеся не випадковий. Це явище зумовлене засадничим для художнього мислення поета принципом контрасту, який визначає світоглядно-естетичні паралелі його творчості в цілому” [9, с. 49].

Композиційну основу вірша становить паралелізм, коли вдало знайдений образ тендітної конвалії замінюється емоційно-психологічним портретом ліричного героя на межі відчаю і розпуки.

Перша строфа – це пейзажна замальовка, яка готує перехід до безпосереднього відтворення внутрішнього стану ліричного героя:

Очі розкрила конвалія біла
І в дивуванні застигла, зомліла...
Бо біля неї не трави всміхались,
Бо понад нею не віти гойдались, –
Мовчки кімната пустельна сіріла... [8, с. 108].

Подальше наростання крайньої розради людини досягається різноманітними виражальними засобами. Це і риторичні питання у другій строфі, об'єднані анафорою „Де ж тії...”, і відчутне змієне сичання (завдяки алітерації звуків **ч** – **с**) у третій строфі, що підкреслює трагічний стан особистості, яка прагнула чогось, жила сподіваннями, надіями, однак вони ні в чому не виповнилися:

Марив – мене оточатимуть люди.
Глянув – чорніють, сіріють усюди
Ворони, змії та з каменю скелі [8, с. 108].

Однак було б несправедливо представляти О. Олесея тільки виразником смутку, печалі та розпачу. Його поезія „В степу” – це гімн буттю, гімн гармонії безмежного Всесвіту, неодмінною часткою якого відчуває себе людина. Це суціль символістичний твір, бо один метафоричний образ переростає в інший, утворюючи органічне переплетіння земного і небесного, властиве світовідчуттю ліричного героя:

Хтось у дзвони тихо дзвонить:
Бог чи коник степовий, –
Я не знаю; в травах тоне
Той дзвонарик світовий [8, с. 102].

Варто відзначити і те, що вірш будується не стільки на основі зорових, скільки звукових образів-асоціацій, майстерно донесених засобами алітерації звуків **дз** – **ц**:

Степ – один суцільний храм!
Скрізь церкви, церкви, дзвіниці,
Співи, дзвони, фіміам [8, с. 102].

Ліричний герой, а разом з ним і читач, опиняється у грандіозному храмі, стіни якого – безкрай степ, а бані – безмежний Всесвіт. І це не надумана гіпербола, а природне почування людини, яка водночас сприймає себе і малесенькою часточкою всієї світобудови, і гігантом, здатним увібрати в себе весь обшир:

Я молюсь. Душа моя
Скрізь в повітрі розлилася,
Степом, небом пройнялася.
Світ в мені, і в світі я! [8, с. 102].

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що Олесеві поезії в царині дитячої літератури і на сьогодні не втратили своєї естетичної привабливості, сприймаються доволі свіжо та оригінально, чим, до певної міри, заперечується твердження П. Филиповича, що доробок письменника має лише історико-літературну привабливість [5, с. 217]. Водночас відкриваються нові аспекти дослідження творів О. Олесея для дітей:

- особливості метрики дитячих поезій;
- система виражальних засобів у віршах для дітей різного віку;

– змістовно-художні властивості драматичних творів та казок письменника.

Список використаної літератури

1. **Неврлий М.** Олександр Олесь. Життя і творчість / М. Неврлий. – К. : Дніпро, 1994. – 173 с.
2. **Павличко С.** Дискурс модернізму в українській літературі : [монографія]. – 2-ге вид., перероб. і доп. / С. Павличко. – К. : Либідь, 1999. – 447 с.
3. **Базилевський В.** „О краю рабський...” / В. Базилевський // Базилевський В. О. І зав’язь дум, і вільний лет пера : Літ.-критич. статті, есе, студія одного вірша. – К. : Рад. письменник, 1990. – С. 97 – 103.
4. **Зеров М.** Поезія Олесь і спроба нового її трактування / М. Зеров // Зеров М. К. Твори : В 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2 : Історико-літературні та літературознавчі праці / упоряд. Г. П. Кочура, Д. В. Павличка. – К. : Дніпро, 1990. – С. 537 – 547.
5. **Филипович П.** Олесь / П. П. Филипович // Филипович П. П. Літературно-критичні статті. – К. : Дніпро, 1991. – С. 196 – 218.
6. **Чапленко В.** Ліричний геній : Поетична творчість О. Олесь / В. Чапленко // Київ. – 1951. – Рік II. – Ч. 5. – С. 218 – 228.
7. **Радишевський Р.** Журба і радість Олександра Олесь / Р. Радишевський // Олесь О. Твори : В 2 т. Т. 1 : Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – К. : Дніпро, 1990. – С. 5 – 47.
8. **Олесь О.** Все навколо зеленіє : Вірші, поеми, казки : Для мол. та серед. шк. віку / О. Олесь. – К. : Веселка, 1990. – 318 с.
9. **Камінчук О.** Неоромантик, символіст чи романтик? (Естетичні тенденції творчості Олександра Олесь) / О. Камінчук. // Дивослово. – 2004. – № 12. – С. 46 – 49.

Сиротенко В. П. Осягаючи світ дитини: дещо про жанрово-художні особливості дитячих поезій О. Олесь

У статті розглядаються деякі вірші зі збірки „Все навколо зеленіє”. Зазначається, що творам для дітей дошкільного віку притаманне зближення з фольклорними жанрами. Поезії для молодшого і середнього шкільного віку мають різну пафосно-художню наснаженість: гумористичні, соціально загострені, медитативно символістичні.

Ключові слова: читачі дошкільного та молодшого шкільного віку, коліскова, потішка, загадка, гумор, іронія, оксюморон, світовідчуття ліричного героя.

Сиротенко В. П. Постигая мир ребенка: размышления о жанрово-художественных особенностях детских поэзий О. Олесь

В статье рассматриваются некоторые стихотворения со сборника „Все вокруг зеленеет”. Отмечается, что произведениям для детей дошкольного возраста свойственно сближение с фольклором. Поэзии для младшего и среднего школьного возраста имеют различную пафосно-

художественную окраску: юмористические, социально направленные, медитативно символистические.

Ключевые слова: читатели дошкольного и младшего школьного возраста, колыбельная, потешка, загадка, юмор, ирония, оксюморон, мироощущение лирического героя.

Syrotenko V. P. Entering the child's world: contemplations about artistic features of poems by O. Oles written for children

The article considers several poems from the selection „Everything around is getting green”. It is possible to underline that works written for children of pre-school age are characterized by their proximity to folklore. Poems for primary and secondary school have different pathos and artistic coloring: humor, social, meditative and symbolic.

Key words: pre-school and primary school readers, lullaby, poem for fun, riddle, humor, irony, oxymoron, world perception of the character.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Галич А. О.

УДК 821.161.2 К – 94.091

О. О. Стадніченко

**„КНИГА СПОМИНІВ” МИХАЙЛИНИ КОЦЮБИНСЬКОЇ:
ОСМИСЛЕННЯ ШЛЯХУ
ДО НАЦІОНАЛЬНОГО САМОУСВІДОМЛЕННЯ**

Період кінця ХХ – початку ХХІ століття визначний для історії не тільки розпадом найбільшої у світі імперії – Радянського Союзу, утворенням на її ґрунті національних держав, а ще й крахом комуністичної ідеології тоталітарної системи, яка міцно тримала в лещатах красне письменство всього пострадянського простору. Воно було позбавлене будь-якої можливості донести свої думки до читача не тільки в художній формі, а й в автобіографічних, мемуарних творах, у яких, здавалось би, не мало б бути нехтування правдою чи фактом. Особливо пильно ставилася цензура до щоденників непересічних особистостей, зокрема письменників, які давали відверті оцінки тому, що відбувалося в суспільстві.

З 90-х років ХХ століття з проголошенням незалежності України саме завдяки мемуаристиці читач зміг дізнатися про те, як у колах української інтелігенції упродовж ХХ століття визрівали зерна